

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

2(2) 2018

Երևան - 2019

Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան

Խմբագրակազմ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուրյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիլբանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Հովհաննիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Վ. Ն. Այվազյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝ ՀՀ,
0025, Երևան, Ալեք
Մանուկյան 1, ԵՊՀ
իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ (060) 71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.yసు.am
publishing.yసు.am

Խմբագրությունը կարող է
հրատարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@ysu.am
Տպագրական 29 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2019
Հանձնված է տպագրության՝
02.05.2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Արթուր Վաղարշյան ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ.....	7
Ալվարո Ալեքսանյան ԳԱՐԵԳԻՆ ՆՇԴԵՀԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ..	17
Կարեն Ամիրջյան ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՅՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	29
Հայկ Մարտիրոսյան ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԽԼԻԴՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ...	41
Վիկտորյա Օհանյան ՑԱՆԿԱԼԻ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽԹԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ. ՓԱՓՈԿ ՈՒՂՂՈՐԴՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ (NUDGE THEORY) ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	49
Վարդան Այվազյան ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ	65
Անահիտ Մանասյան ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	79

Սամվել Մուրադյան	
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ	
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	93
Գևորգ Դանիելյան	
ԵՐԵՎԱՅԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ.....	111
Կարեն Հակոբյան	
ՊԱՏՇԱՃ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՐԺԵՔԸ.....	129
Հասմիկ Ենգոյան	
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՅ ՎԵՐԱՀՄԿՎՈՂ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԳԾՈՎ ԺԱՄԿԵՏԱՆՅ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆՈՒՄՆԵՐԻՆ ՄԱՍՆԱԿՅԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՅ ԶՐԿԵԼՈՒ ՀԻՄՔ	141
Սայադ Բաղայյան	
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ.....	150
Արսեն Հովհաննիսյան	
ՀԱԿԱՄՐՅԱԿՑԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....	162
Արմենուհի Չիֆլիկյան	
ՎԻՐԱՎՈՐԱՆՔԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	176
Սոնա Թևանյան	
ԷԼԵԿՏՐԱԷՆԵՐԳԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕԲՅԵԿՏ.....	190
Վահե Հովհաննիսյան	
ՎՆԱՄԻ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՈՂՋԱՄԻՏ ԺԱՄԿԵՏՈՒՄ ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳ	203

Մերզեյ Մեդրյան	
ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ	
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ	
ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ (ԳՈՐԾՈՂ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ	
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ).....	216
Аида Искоян	
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ	
И ОХРАНЫ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА СЕНОКОСОВ И	
ПАСТБИЩ	238
Տիգրան Մարկոսյան	
ՀԱՅՅԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ	
ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	250
Օլիմպիա Գեդամյան	
ՈՌՈԳՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍՆԱԿՑԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ	
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆ ԸՒ ԱՌԿԱ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ... 262	
Հեղինե Գրիգորյան	
ԶՐՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԹՈՒՅԼՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ	
ՀՀ-ՈՒՄ. ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ	
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ	276
Տիգրան Խաչիկյան	
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱԶՈՓՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ	
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԳՈՐԾԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻ Ի	
ՊԱՇՏՈՆԵ ՊԱՐԶՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ	
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	292
Աշխեն Ղարապյան	
ՎՃՌԱԲԵԿ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	
ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	302
Աննա Մարգարյան	
ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՄԻԶԱՎԱՅՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՉԱՓԱՀԱՄԻ	
ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԿԱՄ ՇԵՂՎՈՂ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ	
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ	320

Աննա Վարդապետյան	
ԲԼԱՆԿԵՏԱՅԻՆ ՆՈՐՄԵՐՈՎ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....	335
Ժենյա Ստեփանյան	
ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌԵՅԻԴԻՎԻ ԵՎ ԴԱՏՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ	352
Գոհար Հակոբյան	
ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԱՆԱՆՅ ԴԵՄ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ	370
Սամվել Դիլբանդյան	
ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՄԱՆ ԱՆԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	386
Սերգեյ Սարաբյան	
ՀԵՏԱԽՈՒՋՄԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԵՌԱԿԱ (ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՄԲ) ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ, ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՄԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ).....	396
Վահե Ենգիբարյան	
ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	415
Նելլի Աղաբաբյան	
ԱՆՉԱՓՈՒՄ ՏՈՒԺՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՇԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ	430
Արման Սարգսյան	
ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ	454

**ՑԱՆԿԱԼԻ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽԹԱՆՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ. ՓԱՓՈՒԿ ՈՒՂՂՈՐԴՄԱՆ
ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ (NUDGE THEORY) ԿԻՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Վիկտորյա Օհանյան

*ԵՂՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի
դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու*

Իրավաբանական գիտություններն ավանդաբար անդրադարձել են իրավաչափ վարքագծի հիմնախնդրին իրավախախտ վարքագծի հետ հակադրության լույսի ներքո: Իրավաբանական հոգեբանության, կրիմինոլոգիայի և մարդու վարքագծի՝ իրավունքին համապատասխանության տեսանկյունից ուսումնասիրող այլ ճյուղային և միջճյուղային գիտությունների շրջանակում ավելի մեծ թիվ են կազմում իրավախախտ վարքագծի և դրա շարժառիթների մասին ուսումնասիրությունները: Ինչ վերաբերում է իրավաչափ վարքագծին, ապա այն իրավունքի տեսության մեջ հաճախ քննարկվում է իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի համատեքստում: Ավելին՝ եթե ամփոփենք իրավաչափ վարքագծի տեսակների վերաբերյալ առավել տարածված մոտեցումները, ստացվում է, որ ըստ անձնական շարժառիթի՝ իրավաչափ վարքագիծը կարող է դրսևորվել հետևյալ տեսակներով.

ա) իրավունքի նորմերի՝ որպես առավել նպատակահարմար և հանրօգուտ կողմնորոշիչների գիտակցման կամ, այլ կերպ ասած, իրավունքի արժեքի գիտակցման վրա հիմնված իրավաչափ վարքագիծ,

բ) կոնֆորմիստական վարքագիծ, որի դեպքում վարքագիծը համապատասխանեցվում է իրավունքի նորմերին հենց այնպես, առանց դրա արժեքի մեջ անձի վստահության կամ իրավունքի բովանդակության հետ կապված որևէ կասկածների առկայության,

գ) իրավաչափ վարքագիծ՝ դրանից շեղվելու համար պատասխանատվությունից կամ պատժից վախի առկայության պատճառով:

Նշված բոլոր դեպքերում գործ ունենք այնպիսի վարքագծի հետ, որն իրավունքի նորմերին համապատասխանեցվում է *գիտակցաբար*: Որոշ դեպքերում դա տեղի է ունենում բարձր իրավական մշակույթ ունեցող սուբյեկտի կողմից արժևորման արդյուն-

քում, մյուս պարագայում՝ պարզապես ենթարկվելու և կարգուկանոնի ձգտման կամ վախի թելադրանքով՝ դրանց գիտակցման դեպքում: Նույնիսկ այն դեպքում, եթե գործ ունենք իրավական հոգեբանության մակարդակում առօրեական իրավագիտակցության հետ՝ հույզերի կամ ապրումների տեսքով, դրանց հիման վրա անձը կատարում է վարքագծի մոդելի *գիտակցական ընտրություն*:

Հետևաբար, միանգամայն տրամաբանական է այն եզրահանգումը, որ իրավաչափ վարքագծի առավել մեծ ծավալ և իրավունքի սոցիալական նշանակության կենսագործում հնարավոր է ապահովել այն հասարակությունում, որտեղ բարձր է իրավագիտակցության մակարդակը, և կա ձևավորված իրավական մշակույթ: Որքան ավելի զարգացած են հասարակությունում իրավական ավանդույթները, այնքան ավելի զարգացած է անձի հարգանքն իրավունքի և օրենսդրության հանդեպ¹:

Այս ամենը որևէ կասկած չէր հարուցի, եթե ելնեինք այն կանխադրույթից, որ մարդը ռացիոնալ էակ է: Մակայն սոցիալական գիտությունների վերջին ձեռքբերումները վկայում են, որ մարդու վարքագիծը միշտ չէ, որ հիմքում ունի ռացիոնալ ընտրությունը:

Հարց է առաջանում. արդյո՞ք իրավաչափ վարքագծի շարժառիթների մեջ գիտակցության դերն իրոք անփոխարինելի է: Նշանակում է դա արդյոք, որ քանի որ մարդը ռացիոնալ չէ, իրավաչափ վարքագիծը՝ որպես ռացիոնալ ընտրություն, միշտ լինելու է, բացարձակ առումով, անհասանելի: Հնարավոր է արդյոք նպաստել անձի կողմից վարքագծի այն կամ այն մոդելի ընտրությանը առանց նրա իրավագիտակցության և ռացիոնալ ընտրության դաշտ մտնելու: Վերջապես, արդյո՞ք այս բոլոր հարցերը պետք է հետաքրքրեն իրավագիտությանը, թե դրանց հետազոտմամբ զբաղվում են հոգեբանությունը, տնտեսագիտությունը, սոցիոլոգիան և մյուս սոցիալական գիտությունները, որոնք ուսումնասիրում են մարդու վարքագիծը:

Իրավաչափ վարքագծի շարժառիթներն ուսումնասիրելիս կարևոր է հասկանալ, թե ինչն է «ձգան» համարվում իրավաչափ

¹ Տե՛ս **Провалинский Д.И.**, Мотивация как элемент механизма реализации правовых стимулов. Теория и практика общественного развития, 2014, N 17, էջ 116:

վարքագծի համար: Ըստ էության, ինչպես և ցանկացած այլ վարքագծի դեպքում, դա շարժառիթն է: Սակայն այն հարցում, թե ինչպես է անձն ընտրում այս կամ այն շարժառիթը, որի հիման վրա էլ դրսևորում այս կամ այն վարքագիծը, գիտնականները միակարծիք չեն: Որպես շարժառիթի հիմք երբեմն դիտարկվում է անձի սոցիալական դիրքորոշումը՝ սուբյեկտի ամբողջական դինամիկ վիճակը, պատրաստականությունը որոշակի ակտիվության, որը պայմանավորված է երկու գործոններով՝ մի կողմից սուբյեկտի պահանջունքներով, շահերով, նպատակով, մյուս կողմից՝ համապատասխան օբյեկտիվ իրավիճակով: Ահա այս սոցիալական դիրքորոշումների մեջ իրավական դիրքորոշումն առանձնանում է նրանով, որ ձևավորվում է որպես իրավունքի նորմերի գիտակցում, հասկացում, և հետևաբար, թեև իրավական զգացմունքների, հույզերի, ապրումների նշանակությունն իրավունքի ճանաչման գործընթացում չի կարող նսեմացվել, առաջնային դեր է խաղում դիրքորոշման կոգնիտիվ, ոչ թե սենզիտիվ տարրը¹: Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ իրավական շարժառիթի հիմքում հիրավի ընկած է իրավական դիրքորոշումը, սակայն ի տարբերություն շարժառիթի, որը մարդու կողմից տվյալ նպատակի՝ տվյալ պահանջունքի բավարարմանը վերաբերելու գիտակցումն է, դիրքորոշումն անգիտակցականի ոլորտից է: Եթե անձի շարժառիթները հնարավոր է հասկանալ վերլուծելով նրա պահանջունքները, շահերը, նպատակը և օբյեկտիվ իրավիճակը, ապա դիրքորոշումը հաճախ հասկանալի չէ նույնիսկ այն կրող սուբյեկտի համար²: Խնդիրն այն է, որ անձի մոտ իրավական դիրքորոշումների ձևավորումը բարդ գործընթաց է, որը ներառում է փոխազդող ներքին և արտաքին գործոնների ամբողջություն՝ ուղղված արտաքին աշխարհից ստացվող իրավական տեղեկատվության փոխակերպմանը թե՛ իրավական գիտելիքի և թե՛ մարդու որոշակի վերաբերմունքի իրավունքի, իրավակարգի և այլ իրավական երևույթների նկատմամբ: Անձն ընտրանքային վերա-

¹ Տե՛ս **Мещерякова А.В., Мещерякова С.Н.**, О формировании пускового механизма правового поведения личности. Философия права, 2015, N 1 (68), էջ 84:

² Տե՛ս **Зарубаева Е. Ю.**, Мотивация и установка как психолого-правовые факторы правомерного поведения личности. Сибирский юридический вестник, 2004, N 4, էջ 23:

բերումնք ունի իրավական տեղեկատվության նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ շարժառիթի ընտրության պահին տարբեր սոցիալական դիրքորոշումներ ազդում են մարդու ընտրության վրա միաժամանակ, և կախված պայմաններից՝ իրավական դիրքորոշումը (անձի իրավագիտակցության դրսևորումը) կարող է կանխորոշել, կարող է նաև չկանխորոշել անձի կողմից վարքագծի ընտրությունը: Հետաքրքիր է, որ նույն հետևությանն են հանգում առօրեական իրավագիտակցության և իրավական գնահատականի հիմնահարցերն ուսումնասիրող հեղինակները, ըստ որոնց՝ անձի մոտ իրավական գնահատականը ձևավորվում է իրավական երևույթներին ոչ միայն ռացիոնալ, այլև հուզական գնահատական տալու միջոցով¹:

Վերը քննարկված հարցերը բերում են այն հետևության, որ անձի կողմից իր վարքագծի ընտրությունը բացառապես գիտակցական գործընթաց չէ, և հետևաբար, իրավագիտակցության բարձրացումը ոչ բոլոր դեպքերում կարող է խթանել իրավաչափ ցանկալի վարքագծի դրսևորումը: Մինևույն ժամանակ, դրանից բխում է մեկ այլ կարևոր հետևություն. եթե հնարավոր է կառավարել անձի կողմից կատարվող ընտրության վրա ազդող որոշ գործոններ, այլ կերպ ասած՝ *եթե հնարավոր է ուղղորդել նրա կողմից վարքագծի ընտրությունն* այնպես, որ արդյունքում դրսևորվի իրավաչափ ցանկալի վարքագիծ, դա կարող է դառնալ արդյունավետ ռազմավարություն հասարակության այն հատվածը թիրախավորելու համար, որի իրավագիտակցության բարձրացումը պետության համար անիրականանալի գործընթաց է:

Պետք է նշել, որ վարքագիծը որպես հոգեկանի երևույթ ուսումնասիրող հոգեբանական տեսությունը՝ բիհեյվորիզմը, նոր չէ: Բիհեյվորիզմին հաջորդեց նեոբիհեյվորիզմը, հոգեբանական այս տեսության արդյունքների հիման վրա 20-րդ դարի երկրորդ կեսին ձևավորվեց միջճյուղային այնպիսի ուղղություն, ինչպիսին է վարքագծային տնտեսագիտությունը (behavioural economics), որը հետազոտում է հոգեբանական, կոգնիտիվ, հուզական, մշակութային և սոցիալական գործոնների ազդեցությունն անհատների և հաստատությունների տնտեսական որոշումների վրա և այդ որոշումների տարբե-

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Максимов Г.Б.**, Особенности обыденной правовой оценки (вопросы теории государства и права). Бизнес в законе, 2013, N 1, էջ 32:

րությունն այն որոշումներից, որոնք ենթադրաբար պետք է կայացվեին տնտեսագիտության դասական տեսության տեսանկյունից: 21-րդ դարի սկիզբը նշանավորվեց վարքագծային տնտեսագիտության ոլորտում կարևորագույն նվաճումների համար երկու Նոբելյան մրցանակներով: Վերջին մրցանակը տրվեց 2017 թ. Ռիչարդ Թալերին այն գիտական եզրահանգման համար, որ մարդիկ կանխատեսելիորեն իռացիոնալ են¹: Թալերի և Սանսթեյնի կողմից առաջ է քաշվում այն դրույթը, որ ի տարբերություն տնտեսագիտության մեջ և այլ սոցիալական գիտություններում որպես նախադրյալ ընդունվող «homo economicus»-ի՝ ռացիոնալ և ճիշտ լուծումներ ընտրող մարդու՝ «homo sapience»-ը իր ընտրության մեջ կատարում է կանխատեսելի սխալներ, քանի որ առաջնորդվում է էվրիստիկական մոտեցումներով, թյուրընկալումներով և առասպելներով: Բացի դրանից՝ մարդը կրում է իր սոցիալական շփումների ազդեցությունը: Նորությունն այս ամենի մեջ այն է, որ մարդուն իռացիոնալ, ոչ տրամաբանական վարքագծի մոդոլ գործոնների իմացությունը (իսկ այդ գործոնները² վաղուց ուսումնասիրվում են սոցիալական գիտությունների կողմից) թույլ է տալիս *կանխատեսել* անձի կողմից այդպիսի վարքագիծ ցուցաբերելու հավանականությունը: Իհարկե, գիտակցական գործոնների և կամքի ազդեցությունը կարող են յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում փոխել անձի կողմից որոշման կա-

¹ 2008 թ. լույս տեսավ տնտեսագետ Ռիչարդ Թալերի և Հարվարդի համալսարանի իրավաբանական դպրոցի պրոֆեսոր, իրավագետ Քաս Սանսթեյնի համահեղինակությամբ «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness» գիրքը, որը հեղափոխություն էր վարքագծային գիտության ոլորտում և իրականում դուրս բերեց նշված մոտեցումների կիրառման հնարավորությունը տնտեսական հարաբերությունների շրջանակից՝ տարածելով դրանք նաև հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման, հանրային քաղաքականության և այլ ոլորտների վրա: Այսօր կիրառվում է **«վարքագծային գիտություն» (behavioral science)** եզրույթը, որը կոչված է ընդգծելու ճանաչողության այս ոլորտի միջճյուղային բնույթը:

Տե՛ս [https://en.wikipedia.org/wiki/Nudge_\(book\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Nudge_(book)):

² Դրանց շարքում «հոտային» բնագորը, «ստատուս քվո» վիճակին հակվածությունը, ներկայացուցչական էվրիստիկան և այլն:

յացման ընթացքը՝ ավելի գորեղ գտնվելով: Բայց մյուս դեպքերում գործ կունենանք կանխատեսելի իռացիոնալ վարքագծի հետ:

Եթե վարքագիծը կարելի է կանխատեսել, ուրեմն կարելի է նաև ազդել դրա վրա՝ «*փափուկ ուղղորդման*» (*nudge*) միջոցով: Սոցիալական գիտությունների տեսանկյունից «nudge»-ի գաղափարն առաջ բերեց ազատականության նոր ուղղություն՝ ազատական նահապետականություն (*libertarian paternalism*), որի հիմնական կանխադրույթը հետևյալն է. հանրային և մասնավոր կազմակերպությունների համար հնարավոր և լեգիտիմ է ազդել մարդկանց վարքագծի վրա՝ միաժամանակ չմիջամտելով ընտրության ազատության սկզբունքին: Փափուկ ուղղորդման գործընթացն իրենից ներկայացնում է «ընտրության ճարտարապետություն» (*choice architecture*), որի պայմաններում վարքագծային գիտությունը գործի է դրվում մարդկանց վարքագծի վրա ազդեցության «փափուկ» միջոցների մշակման և կիրառման համար: Փափուկ ուղղորդումն անհրաժեշտ է տարբերակել անձի վարքագծի վրա ազդեցության այլ եղանակներից՝ օրենսդրության իմպերատիվ կարգավորումներից, իրավական, սոցիալական և տնտեսական խթաններից, հիմնավորումներ և պատճառաբանություն պարունակող տեղեկատվության տրամադրումից: Հետևապես, փափուկ ուղղորդումն աղերսներ չունի արգելման կամ համոզման հետ: Այսպիսով՝ փափուկ ուղղորդումը գործողություն է՝ ներազդելու մարդու դատողության, ընտրության և վարքագծի վրա կանխատեսելի ձևով, որը մշակվում է՝ հաշվի առնելով մարդու անհատական և սոցիալական միջավայրերում իրենց շահերից բխող ողջամիտ որոշումներ կայացնելուն խոչընդոտող գործոնները՝ կոգնիտիվ սահմանները, կանխակալ վերաբերմունքը, սովորությունները, առօրյան¹, և ուղղված է այդ գործոնների ազդեցության նվազեցմանը²: Փափուկ ուղղորդման կենցաղային լավ օրինակ

¹ Sté u **Pelle Guldborg Hansen**, “The Definition of Nudge and Libertarian Paternalism: Does the Hand Fit the Glove”, *European Journal of Risk Regulation*, 2016, N 1, էջ 20 (http://www.lexxion.de/pdf/ejrr/Pelle_2016_01.pdf):

² «Nudge»-ի կիրառման նպատակը դրա բնորոշման մեջ ներառելու մասին գիտական վեճերը չեն դադարում: Տվյալ հոդվածի շրջանակում առաջարկվում է ներառել սոցիալապես նշանակալի նպատակը բնորոշման մեջ, քանի որ պետության և իրավունքի տեսության խնդիրներից ելնելով՝ փափուկ

է մանկական սննդի օրյեկտներում թարմ բանջարեղենի և մրգի ցուցադրությունը երեխայի աչքի մակարդակի վրա, ինչի հետևանքով աճում են օգտակար սննդամթերքի վաճառքները:

Ազատական նահապետականության պարադիգման, անշուշտ, ազատական է, որովհետև ճանաչում է անձի «չուղղորդվելու» ազատությունը: Բայց մյուս կողմից այն նահապետական է (պատեռնալիստական), որովհետև ճանաչում է հանրային և մասնավոր կազմակերպությունների (*այս հոդվածի նպատակներից ելնելով՝ առաջին հերթին պետության*) իրավասությունը՝ ներազդելու մարդկանց վարքագծի վրա նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դա չի շոշափում երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, «դրդելու» նրանց կայացնել որոշումներ իրենց իրավունքների և օրինական շահերի առավել լիարժեք իրականացման և հասարակության բարեկեցության համար¹:

Փորձենք վերլուծել փափուկ ուղղորդումն իրավագիտության տեսանկյունից և հասկանանք, թե ինչ դեր կարող է այն խաղալ իրավաչափ վարքագծի խթանման առումով: Ակնհայտ է, որ մեզ առաջին հերթին հետաքրքրելու են վարքագծի այն ասպեկտները, որոնց համապատասխանեցումն օրենքին հնարավոր չէ ապահովել զուտ իմպերատիվ նորմերի սահմանման և դրանց խախտման դեպքում պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի կատարյալ իրացման միջոցով: Ավելին՝ ազատական ժողովրդավարական հասարակությունում փափուկ ուղղորդումը կարող է կարևոր այլընտրանք դառնալ պատասխանատվության վախին՝ որպես իրավաչափ վարքագծի ապահովման գործոնի: Այն կարող է մեծ դեր խաղալ իմպերատիվ նորմերի կենսագործման խնդիրների լուծման համար²:

ուղղորդման հասկացությունը առանց հանրօգուտ նպատակի սահմանելն առաջացնում է լուրջ խնդիրներ:

¹ Տե՛ս **Richard H. Thaler & Cass R. Sunstein**, "Libertarian Paternalism Is Not an Oxymoron" (University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 43, 2003), էջ 4 (<http://www.law.uchicago.edu/academics/publiclaw/index.html>):

² Վարքագծային գիտությունը հաջողությամբ կիրառվում է հարկային իրավահարաբերությունների կարգավորման մեջ: Որպես օրինակ կարելի է վկայակոչել Մեծ Բրիտանիայում հարկատուների ուղարկվող հիշեցման ձևակերպման մեջ կատարված փոփոխությունը, որի արդյունքում սահման-

Այդուհանդերձ, քանի որ սույն հոդվածի շրջանակում քննարկվում է ցանկալի վարքագծի իրավական խթանման հիմնահարցը, անդրադառնանք այնպիսի իրավաչափ վարքագծին, որը ձևավորվում է դիսպոզիտիվ նորմերի իրականացման արդյունքում, ենթադրում է քաղաքացիական հասարակության մեջ ազատ և գիտակից սուբյեկտների կողմից իրենց իրավունքների և օրինական շահերի լիարժեք իրականացում և նախաձեռնողականություն՝ իրավական ազատության պայմաններում: Կասկած չի հարուցում այն հանգամանքը, որ պետությունն «անտարբեր» չէ նման դեպքերում իրավունքի իրականացման ճակատագրին: Եթե, օրինակ, անդրադառնանք Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 11-րդ հոդվածին, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը... պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը, ինչպես նաև 12-րդ, 86-րդ հոդվածներին, պարզ է դառնում, որ անհատի ակտիվության, նախաձեռնողականության և ցանկալի վարքագծի խթանումը պետության համար պոզիտիվ պարտականություն է: Քանի որ պետության միջամտությունն անձի վարքագծին հնարավոր է միայն իրավական ձևի շրջանակում, հետևաբար փափուկ ուղղորդումը՝ որպես սոցիալապես նշանակալի ցանկալի վարքագծի խթանման միջոց, պետությունը կարող է կիրառել միայն իրավական գործիքակազմի կիրառմամբ:

Իրավունքում փափուկ ուղղորդման իմաստը հասկանալու համար դիտարկենք մի հիպոթետիկ օրինակ: Դիցուք սոցիալական պաշտպանության պետական ծրագիրը և դրա հիման վրա ընդունված համապատասխան օրենսդրական ակտը նախատեսում են զինվորական ծառայությունից կենսաթոշակի անցած անձանց համար անվճար մասնագիտական վերապատրաստման իրավունք:

ված ժամկետում հարկերի վճարումն աճեց 6 տոկոսով: Նմանատիպ միջամտությունը Լեհաստանում հանգեցրեց 15 տոկոսով աճի, իսկ Կոստա Ռիկայում ժամկետում ներկայացվող հարկային հայտարարագրերի քանակը եռապատկվեց (<https://www.bloombergquint.com/politics/uk-the-nudge-unit-uses-behavioural-science-to-influence-policy-outcomes-such-as-improved-tax-collections-and-pension-enrolment#gs.Se75e6OT>):

Սոցիալապես նշանակալի նպատակը, որը դրված է նշված կարգավորման հիմքում, այն է, որ համեմատաբար վաղ տարիքում աշխատանքային հարաբերություններից դուրս մնացող անձինք աջակցություն ստանան և ստեղծեն իրենց համար աշխատանքային գործունեությունը շարունակելու հնարավորություն: Կարելի է պնդել, որ թեև ամրագրված նորմը սահմանում է թույլատրելի վարքագծի չափ, բայց սոցիալական պաշտպանության պետական քաղաքականության տեսանկյունից դա ցանկալի վարքագիծ է, սոցիալապես նշանակալի արդյունք ձևավորող վարքագիծ, որը կնպաստի նախկին զինծառայողների առավել կայուն սոցիալական պաշտպանվածությանը և հասարակական կյանքին լիարժեք վերաինտեգրմանը: Օրենսդրությամբ նշված հնարավորության նախատեսումը և դրան համապատասխան բյուջետային պլանավորումն անհրաժեշտ նախապայման են համապատասխան վարքագծի դրսևորման համար: Իրավունքից օգտվելու համար անձը պետք է ներկայացնի դիմում սոցիալական պաշտպանության տարածքային մարմիններ և գրանցվի: Իրականացվում են իրազեկման աշխատանքներ, սակայն ծրագրի գործողության առաջին տարվա ամփոփումը ցույց է տալիս, որ իրենց իրավունքից օգտվել են շատ փոքր թվով նախկին զինծառայողներ, և վերջիններիս շրջանում գործազրկության մակարդակը շարունակում է մնալ բարձր: Ո՞րն է լուծումը: Իրավաչափ վարքագծի խթանման ավանդական կառուցակարգերի շրջանակում կարելի է դիմել հետևյալ միջոցների. ա) հատուկ ծրագիր իրականացնել անձանց իրավագիտակցությունը զարգացնելու ուղղությամբ, ինչը երկարատև գործընթաց է և պահանջում է համալիր մոտեցում՝ պետության և քաղաքացիական հասարակության շահագրգիռ կառույցների մասնակցությամբ, բ) դիմել իրավական խթանների, օրինակ՝ նախատեսել պարտադիր վճարների կատարման տարաժամկետում՝ վերապատրաստմանը մասնակցելու դեպքում, ինչը մեկ տարվա ընթացքում վերապատրաստվողների թիվը բարձրացնում է աննշան:

Ահա այստեղ օգնության է գալիս փափուկ ուղղորդումը: Առաջարկվում է փոխել վերապատրաստման դասընթացներին մասնակցելու համար գրանցման կարգը: Անձինք զինվորական ծառայությունն ավարտելուն պես ծանուցվում են այն մասին, որ ներառված են անվճար վերապատրաստման ծրագրում և հրավիրվում են

դասընթացների: Միաժամանակ նշվում է, որ վերապատրաստումից հրաժարվելու ցանկության դեպքում անձը կարող է դիմում ներկայացնել սոցիալական ապահովության տարածքային բաժին: Այս կարգը ներդնելու արդյունքում վերապատրաստման իրավունքից օգտվողների քանակի զգալի աճ է գրանցվում:

Մեր բերած օրինակում՝ իրավունքի դիսպոզիտիվ նորմի գործողությունն ապահովելու համար պետությունը չի դիմում որևէ իմպերատիվ նորմի օգնության, չեն նախատեսվում սանկցիաներ, իսկ իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի ձևավորման աշխատանքը դեռ երկար չի տալու իր պտուղները: Սակայն վարքագծային գիտության արդյունքներն օգտագործելով՝ կարճ ժամկետում հնարավոր է դառնում հասնել վարքագծի փոփոխության՝ ստանալով այն ցանկալի վարքագիծը, որի մոդելն ամրագրվել էր իրավունքի նորմով: Մեծ հաշվով, այս փոփոխությունը ձեռք է բերվում նույնիսկ առանց վարքագծի շարժառիթների վրա ներազդելու: Պարզապես վերացվում է այն խոչընդոտը, որը խանգարում էր անձին գործել իր օգտին, տվյալ դեպքում՝ պրոկրաստինացիան¹: Աշխատեց լռությամբ դրված կարգավորման «default»-ի կանոնը²:

Վարքագծային գիտության նվաճումների օգտագործումը հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման և քաղաքականության մշակման ոլորտներում սկիզբ է առել 20-րդ դարի վերջին, սակայն ակտիվորեն տարածվեց 2010 թ.-ից, երբ

¹ Քաս Սանսթեյնի կողմից առանձնացվել են վարքագծային գիտության եզրահանգումները մարդու կողմից ցանկալի վարքագծի դրսևորմանը խոչընդոտող այն գործոնների մասին, որոնք հատկապես մեծ կարևորություն ունեն իրավական կարգավորման տեսանկյունից: Դրանք են ինտերցիան և պրոկրաստինացիան, ձևակերպումների և ներկայացման սահմանափակումները, սոցիալական ազդեցությունը և «խմբի» դինամիկան, իրական հավանականությունը գնահատելու անունակությունը: Տե՛ս **Cass R. Sunstein**, *Nudges.gov: Behavioral Economics and Regulation*, Oxford Handbook of Behavioral Economics and the Law, 2013, էջեր 4-7, <http://ssrn.com/abstract=2220022>:

² Rule of default – ենթադրվում է, որ ցանկալի քայլը, ծրագիրը, կարգավորումը լռությամբ իրականացվելու են, եթե անձն իր ակտիվ գործողությամբ «դուրս չգա» համապատասխան ծրագրից կամ կարգավորման գործողությունից:

Միացյալ Թագավորության կառավարությունը հիմնադրեց Վարքագծային գիտության նվաճումների թիմը (Behavioural Insights Team - BIT), որը հայտնի դարձավ Մեծ Բրիտանիայի «Փափուկ ուղղորդման բաժին» (Nudge Unit) անունով: 2015 թ. ԱՄՆ նախագահ Բ. Օբաման հրամանագրով նախատեսեց գործադիր իշխանության բոլոր մարմինների կողմից իրենց քաղաքականություններում և ծրագրերում վարքագծային գիտության նվաճումների վրա հենվելու պահանջ: Դրան հետևեց Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (OECD) 2017 թ. իրականացրած մեծածավալ հետազոտությունը, որը ցույց տվեց, որ վարքագծային գիտության նվաճումների կիրառումը պետությունների կողմից աճում է¹: 23 պետություն, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպություններ կիրառում են վարքագծային գիտության վրա հիմնված 159 մոտեցում հանրային քաղաքականության մեջ: Ընդ որում՝ այդ մոտեցումների մի մասը կիրառվում է իրավական ակտերի նախագծերի մշակման փուլում և անմիջականորեն արտացոլվում է համապատասխան ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերում, իսկ մի մասը ներառվում է իրավասու պետական մարմնի ներքին կանոնակարգերում կամ պարզապես արտացոլվում է գործելակերպում: Բոլոր դեպքերում, կառավարությունները փնտրում են կարգավորման այնպիսի միջոցներ, որոնք հնարավորություն կտան նրանց հասնելու ավելի մեծ արդյունքների՝ առանց ապավինելու լրացուցիչ իմպերատիվ նորմերի կամ սանկցիաների: Մեկ այլ հետազոտության համաձայն՝ վարքագծային գիտության վրա հիմնված մոտեցումներ հանրային քաղաքականության ոլորտում այս կամ այն չափով կիրառում է շուրջ 150 պետություն²: Փափուկ ուղղորդումը կիրառվում է հասարակական հարաբերությունների ամենատարբեր ոլորտներում՝ սպառողների իրավունքների պաշտպանություն, կրթություն, էներգետիկա, շրջակա միջավայրի պահպանություն, բանկային և վարկային գործունեություն, ֆինանսների կարգավորում, հարկային

¹ Տե՛ս **Pete Lunn**, *Regulatory Policy and Behavioural Economics*, Paris, 2014, OECD Publishing:

² Տե՛ս **Cass R. Sunstein, Lucia A. Reisch, Julius Rauber**, «Behavioral insights all over the world? Public attitudes toward nudging in a multi-country study, էջ 3 (<https://ssrn.com/abstract=2921217>):

իրավահարաբերություններ, առողջապահություն, անվտանգություն, աշխատանքային իրավահարաբերություններ, հանրային ծառայությունների մատուցում, հեռահաղորդակցություն, ներդրումների խթանում և այլն¹: Վարքագծային գիտության վրա հիմնված իրավական միջոցների մշակումը և զարգացումը դիտվում են որպես պետական իշխանության մարմինների գործունեության արդյունավետության, կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարի, ինչպես նաև արդի ժողովրդավարություններում պետական մարմինների կողմից որոշումների ընդունման հիմնախնդիրների լուծման ապագա:

Եվս մի քանի օրինակ. Մեծ Բրիտանիայում դատական ակտերի հիման վրա ոչ մեծ չափի տուգանքների չվճարման դեպքում վճարման ենթակա գումարի վրա տույժերի հաշվարկման արդյունքում կրկնապատկումը, ապա եռապատկումը միտված էր խթանելու պարտապաններին վճարել տուգանքն անմիջապես (անանատիպ մեխանիզմ է գործում ՀՀ-ում ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման համար նշանակվող տուգանքների դեպքում): Սակայն վճարումների ուսումնասիրության արդյունքում պարզվեց, որ սահմանված նորմը չի տալիս սպասված արդյունքը: Արդյունք հնարավոր եղավ ստանալ վճարման եղանակների ցանկի ընդլայնման և հիշեցումներով մի քանի հեռախոսային հաղորդագրությունների ուղարկման կարգ ներդնելու շնորհիվ: Դատական ակտերի կատարումն ապահովող ծառայությունը փոխեց իր ներքին կանոնակարգը և գործելակերպը՝ հիմք ընդունելով Միացյալ Թագավորության կառավարության Վարքագծային գիտության նվաճումների թիմի կողմից կատարած վերլուծություններն ու առաջարկությունները:

Մեկ այլ հետաքրքիր օրինակ է Հարավային Աֆրիկայի Հանրապետության մարզերից մեկում երիտասարդներին արտադպրոցական կրթության մեջ ներգրավելուն և հաճախելիության ցուցանիշները բարձրացնելուն ուղղված միջամտությունը, որը մի քանի փուլով մշակվեց և իրականացվեց տեղական ինքնակառավարման ու

¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս OECD (2017), Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264270480-en> :

տարածքային կառավարման մարմինների և Քեյվիթաունի համալսարանի հետազոտական թիմի համագործակցությամբ:

Կարելի է բերել այլ օրինակներ, ինչպես նաև թվարկել Հայաստանի Հանրապետությունում ցանկալի վարքագծի դրսևորման դաշտում առկա բազում խնդիրներ, որոնց լուծման համար վարքագծային գիտության նվաճումները կարող են հաջողությամբ օգտագործվել: Կարևոր է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքը. եթե փափուկ ուղղորդումը կատարվում է պետության կողմից՝ իրավական նորմերի սահմանման միջոցով, այն պետք է իրականացվի մի շարք սկզբունքների պահպանմամբ.

- Հանրային իշխանությունը միջամտությունը մշակելիս և իրականացնելիս ելնում է մարդու՝ բարձրագույն արժեք լինելու կանխադրությից ու սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով:

- Փափուկ ուղղորդումը կարող է իրականացվել միայն այնպիսի գործողությունների շրջանակում, որոնց համար պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և պաշտոնատար անձինք լիազորված են Մահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

- Միջամտությունը պետք է լինի իրավական, ուղղված լինի հանրորեն նշանակալի բարիքի և խթանի հանրորեն կարևոր ցանկալի վարքագիծ:

- Միջամտությունը պետք է հիմնված լինի հավաստի տվյալների վրա:

- Միջամտությունը նախագծելիս և իրականացնելիս պետք է հաշվի առնվեն հանրային վստահության և էթիկայի հետ կապված հարցերը:

Միևնույն ժամանակ պետք է հիշել, որ վարքագծային գիտությունը փորձարարական գիտություն է, հետևաբար նախանշված միջամտությունները կարող են ժամանակի ընթացքում փոփոխությունների կարիք ունենալ՝ կապված թիրախային խմբի վարքագծի վրա ազդող գործոնների փոփոխության հետ:

Ամփոփելով վերոհիշյալը՝ պետք է նշել, որ վարքագծային գիտության նվաճումները և փափուկ ուղղորդման երևույթն օժտված են հասարակական հարաբերություններում մարդկանց վարքագծի վրա արագ ազդելու ներուժով և կարող են էսպես նպաստել իրավունքի նորմերի կենսագործմանն ուղղված պետության ջանքերին:

Մակայն փափուկ ուղղորդման արդյունքում անհատի մոտ չի ձևավորվում գիտակցական արժեքային վերաբերմունք իր կողմից դրսևորած վարքագծի վերաբերյալ: Պատահական չէ, որ փափուկ ուղղորդման հիմնական քննադատությունը հնչում է հենց այն հարցի հետ կապված, որ վարքագծային գիտության նվաճումների կիրառմամբ մարդկանց վարքագծի երկարաժամկետ փոփոխություն հնարավոր չէ: Ինչպես նշել է Մեծ Բրիտանիայում կառավարության կողմից վարքագծային գիտության նվաճումների կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ խորհրդարանական զեկույցի կապակցությամբ Լորդերի պալատի գիտության և տեխնոլոգիայի հարցերով հանձնաժողովի աշխատանքային խմբի նախագահ Ջուլիա Նոյբերգերը, «միայն փափուկ ուղղորդումը բավարար չէ... այն պետք է զուգակցվի առաջին հերթին իրավական կարգավորման բարեփոխումներով... Եթե մենք իրոք ցանկանում ենք փոխել մարդկանց վարքագիծը, դա տևական գործընթաց է, վարքագծի լիարժեք փոփոխությունը պահանջում է 20-25 տարվա ժամկետ»¹: Հետևաբար, փափուկ ուղղորդումը կարող է արդյունավետ լինել, եթե զուգակցվում է իրավական կրթության, դաստիարակության, իրավական մշակույթի ձևավորմանն ուղղված նպատակային քաղաքականության իրականացմամբ և վարքագծի դրական մոդելների իրավական խթանման այլ միջոցների կիրառմամբ: Ցանկալի վարքագծի դրական մոդելների փորձարկումը փափուկ ուղղորդման միջոցով, խթանումը և ապա արմատավորումը իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի միջոցով համալիր մոտեցում է, որը կարող է ապահովել կայուն երկարաժամկետ դրական արդյունքներ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման առումով:

¹ <https://www.theguardian.com/society/2011/jul/17/julia-neuburger-nudge-big-society>

Համալիր միջոցառումների կարևորության մասին դիրքորոշումներ կարող ենք տեսնել նաև հետխորհրդային իրավաբանական գիտության ներկայացուցիչների մոտ: Տե՛ս, օրինակ, **Тихомиров Ю.А.**, Поведенческий механизм действия права. Вопросы государственного и муниципального управления, 2011, N 4, էջ 99:

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРАВОМЕРНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Виктория Оганян

*Доцент кафедры теории и истории государства и права ЕГУ,
кандидат юридических наук*

В свете последних достижений поведенческой науки становится ясно, что подходы и интервенции, основанные на результатах поведенческой науки, могут за короткое время обеспечить желаемое изменение поведения людей в общественных отношениях. В данной статье раскрывается сущность понятия «nudge» в регулятивной политике и праве, выделяются условия применения достижений поведенческой науки в случае их применения компетентными государственными органами и должностными лицами, а также выявляется роль поведенческой науки и ее взаимодействие со стимулами в праве и с целенаправленной политикой по повышению уровня правосознания и созданию правовой культуры – как долгосрочного решения проблемы правомерного поведения.

PROBLEMS OF LEGAL STIMULATION OF BEHAVIOURAL CHANGE: APPLICATION OF NUDGE THEORY

Victoria Ohanyan

*Docent at the YSU Chair of Theory and History of State and Law,
Candidate of Legal Sciences*

It has recently become obvious that behavioural science can successfully be used to quickly change human behavior in social relationship. This article explains the notion of a “nudge” in regulatory processes and in legal regulation, outlines the principles under which nudges can be applied by competent state bodies and officials. It also discusses the role of nudge and behavioural science in general in relation to legal stimulation and policies targeting increase in the level of legal consciousness and development of legal culture, as the only long-term solutions to achieving behavioural change.

Բանալի բառեր – *իրավաչափ վարքագիծ, վարքագծային գիտություն, իրավաչափ վարքագծի խթանում:*

Ключевые слова: *правомерное поведение, поведенческая наука, стимулирование правомерного поведения.*

Key words: *behavioural change, legal stimulation, nudge, behavioural science, legal regulation, legal culture.*